

Araştırma Notu / Research Note

Bir Metin Tahkik Macerası

Beyza Tuncay*

Bu yazıda, yüksek lisans tez döneminde ilk defa metin tahkiki çalışmak isteyen öğrencilerin karşılaşabileceği muhtemel problemler, misal teşkil edecek bir tecrübe üzerinden aktarılmıştır. Yazıda; tez önerisi hazırlama, tez öncesi hazırlık ve tez yazımına başlanılması gibi noktalarda ilgili literatür mevzu bahis olduğunda akademik bir üslup tercih edilmişken bütün bu aşamaların aktarılmasında ve değerlendirilmesinde girilen özeleştiriler ise bir deneme üslubuyla kaleme alınmıştır.

Metin tahkiki, İslami ilimlerin ana kaynaklarının doğru bir şekilde anlaşılabilmesi için gerçekleştirilen önemli bir ilmi faaliyetdir. Temel kaynak kabul ettiğimiz tüm eserler yazmalarla bize intikal etmiş olup farklı müstensihler tarafından kaleme alınan tek bir eserle ilgili birden fazla nüshanın mevcut olması bir vakiadır. Metin tahkikini yapan araştırmacının ilmi birikimi, onun eserin asıl kıymetini ortaya koyma kapasitesini doğrudan etkileyecektir. Eser, araştırmacının tahkiki neticesinde zenginleşecek ve ait olduğu disiplin içindeki mevkini bulacaktır. Muhakkik, metni rahat okuyup anlamamız konusunda yardımcı olmalıdır.¹ Aksi takdirde, eserden murat edilen maksada ulaşılamama tehlikesi ortaya çıkacaktır. Bazı eserlerin birbirinden ciddi farklılıklar barındıran nüshalarının olması, eserin anlaşılması için hangisinin ana nüsha kabul edileceği sorununu barındıracağı için, araştırmacının eserin muhtevasına hâkim olmasını da gerektirmektedir.

İslami kaynakların anlaşılması ve değerlendirilmesi noktasında bir alet ilmi olarak karşımıza çıkan Arapçanın ve Arap dilini inceleyen ilim dallarının önemi

* *Dkab Öğretmeni, Iğdır Üniversitesi Temel İslam Bilimleri Arap Dili ve Belâgatı Ana Bilimsel Yüksek Lisans Öğrencisi, beyzatunncayy@gmail.com, orcid: 0009-0009-8501-2863.*

1 Seyit Bahçıvan, "Yazma Eserlerin Tahkikinde Metodolojik Problemler", *Necmettin Erbakan İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 21/21 (2006): 86.

malumdur. Ana dili Arapça olmayan, Arapçayı sonradan öğrenen müslüman ilahiyatçılar için Arapça noktasında yetkinleşmek kolay olmamaktadır. Nitekim ülkemizdeki ilahiyat fakülteleri için Arapça öğretim teknikleri önemli bir problem teşkil etmektedir. İlahiyat fakülteleri hazırlık sınıflarında okutulan ders müfredat kitapları ve takip edilen metotlarla ilgili Temel İslam Bilimleri Arap Dili ve Belâgatı Anabilim Dalı tarafından muhtelif tezler yürütülerek, konuyu aydınlatmayı amaçlayan makaleler yazılarak bu problem için çözüm önerileri üretilmeye çalışılmaktadır.² Bu problemin sebepleri üzerine konuşmak, muhtemel çözüm önerilerini tartışmak yazımızın konusunu aşmaktadır. Lakin İslamî ilimler alanında lisansüstü eğitim almayı hedefleyen öğrenciler için standartların üzerinde bir Arapça bilgisine sahip olmak, nitelikli eserler ortaya koyabilmek açısından gereklidir.

Arap Dili ve Belâgatı yüksek lisans ders dönemimde aldığım “Metin Tahkiki” dersi zihnimde yeni ufuklar açmıştı. Lisans dönemi bitirme tezimde Din Sosyolojisi alanında *Sebîlürreşâd* dDergisinde çıkan Osmanlıca muhtelif yazıların Latinizasyonunu çalışmıştım. Bu nedenle tahkiki neşir konusu oldukça ilgimi çekmişti. Tez önerimi hazırlama sürecinde beni bekleyen önemli bir problem tahkik edeceğim eserin seçimiydi. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı’nın çevrimiçi portalından 600.000’e yakın eserin katalog bilgisine, 400.000’e yakın eserin dijital görüntüsüne erişilmesi mümkün.³ Yazma Eserler Kurumu’na bağlı kütüphanelerin okuma salonlarından da araştırmalarınızı gerçekleştirebilirsiniz. İstanbul Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi’ne gittiğimde Arap Dili ve Belâgatı ile ilgili bir konu daraltmasına gitmeme rağmen beni bekleyen sayısız yazma eserle karşılaştım. Ne yazık ki tahkik edilip neşredilen eserlerle ilgili bir kayıt da bulunmamaktaydı. Bu nedenle, Yazma Eserler Kurumu’nun kataloglama faaliyeti bünyesinde edisyon kritiği yapılmış eserlerle ilgili bir çalışmanın yürütülmesi araştırmacılar tarafından gün yüzüne çıkarılmayı bekleyen eserlerin tespiti için faydalı bir çalışma olacaktır. Bazı eserlerin yüzlerce nüshasının olması da işin başka bir boyutuymdu. Zira yüzlerce nüsha ile çalışacak bir zamanım olmadığı gibi böyle bir birikimim de yoktu. En fazla dört ya da beş nüshası bulunan kırk-elli sayfalık bir eser bulmam gerekiyordu. Osmanlı medreselerinde okutulan

2 Konuyla ilgili birçok çalışma bulunmaktadır. Hepsini burada zikretmek yazımızın hacmini aşacağından bir tez, bir de makale örneği vermekle yetindik:

Ayşenur Koçak, Arapça Dil Öğreniminde Karşılaşılan Problemler “İmam-Hatipler ve İlahiyatlar Ölçeğinde” (yüksek lisans tezi, Iğdır Üniversitesi, 2019).

Mustafa Öncü ve Ali Baltacı, “Yüksek Din Öğretiminde Arapça Öğretimi Sorunsalı: Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Örneği”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 25/2 (2020): 55-82.

3 <https://portal.yek.gov.tr/> (erş.tar. 30.07.2023).

eserler, eserlerin müellifleri ile ilgili ulaşabildiğim makaleleri tarıyordum ve bir âlimin ismi ilgimi çekti. Bu âlim, Aydın'ın Sobuca köyünde doğması sebebiyle "Sobiçeli Mehmed Efendi" olarak biliniyordu⁴ ve muhtelif kitaplara şerhler yazmıştı. Müellifle ilgili araştırma yaptığımda *İslam Ansiklopedisi*'nde "Sobicevî" maddesine rastladım. Fakat makalede Sobiçeli Mehmed Efendi'nin ölüm tarihi 1845 olarak verilmişken, ansiklopedi maddesinde 1748 verilmişti. Farklı dönemlerde yaşamış iki Sobucalı âlimden bahsetmek mümkündür.⁵ Ölüm tarihi 1748 olarak verilen âlimi araştırmaya devam ettim. *İslam Ansiklopedisi*'nde âlimle ilgili maddede eserlerinin Türkiye kütüphane katalog bilgileri de mevcuttu.⁶ Ansiklopedi maddesi yazarı daha önce yüksek lisans tezinde Sobicevî'nin bir eserinin edisyon kritiğini yapmıştı ve hem *DİA* maddesinde hem de tezinde *Şerhu'l-Maksûd*'un üç nüshasının bulunduğunu kaydetmişti.⁷ Sobucevî'nin bir başka eserinin çalışıldığı yüksek lisans tezinde de aynı bilgiler yer almaktaydı.⁸ Maksûd'un muhtelif şerhlerini çalışan araştırmacılar da tezlerinde Sobucevî'nin *Şerhu'l-Maksûd*'undan bahsetmişlerdi.⁹ Bu bilgilerden yola çıkarak tez önerimi

4 İbrahim Şaban, "19.Yüzyıl Osmanlı Âlimlerinin Belagata Dair Eserleri", *Şarkiyat Mecmuası*, 13 (2008), 126.

5 Sobiçeli Mehmed Efendi'nin ölüm tarihini 1845 olarak verilen çalışmayı tekrar kontrol ettiğimde kaynakta Sobuçeli'ye Mefhûmu'l-Alâka eseri nispet edilmiş olup kütüphane tasnif bilgisi olarak Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi Koleksiyonu numara 5885 verilmiştir. İşin ilginç yanı şu ki aynı eser, *DİA* maddesinde de aynı tasnif numarası ile Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi koleksiyonunda gösterilmiştir. *DİA* maddesinde *Mefhûmu'l-alâka* ölüm tarihi 1748 olan Sobicevî'ye nispet edilmiştir. Eserin dijital kopyası elimizdedir ve Sobicevî'ye aidiyetinde bir kuşku yoktur. Eserin ilk sayfasına "Mefhûmu Risale-i Alâka Sobicevî" notu düşülmüştür. Fakat aynı tasnif numarasına sahip tek eser, ölüm tarihleri farklı fakat isimleri aynı olan iki ayrı yazara ait olamayacağından burada bir yanlışlık olduğu aşikârdır. Hatanın makalede yapılmış olması kuvvetle muhtemeldir. Zira, Türkiye Kütüphaneleri Veri Tabanı'nda ve Yazma Eserler Portalı'nda yaptığımız araştırmada yalnızca iki Sobicevî'ye rastladık. Biri "İshak Hocası" diye bilinen ölüm tarihi 1708 olarak verilen, Aydın'ın Sobuca köyünde doğduğu için "Sobicevî" nisbesiyle de anılan âlim, şair ve hattat; diğeri ise ansiklopedi maddesinde ve tezlerde olduğu gibi ölüm tarihi 1748 olarak verilen Sobicevî'dir.

6 Mustafa Öncü, "Sobicevî", *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 37: 342.

7 Mustafa Öncü, *Fethu'l Esrar Fi Kitabi'l İzhar Adlı Eserin İnceleme ve Edisyon Kritiği* (yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 2009), 12.

8 Abdullah Bilin, *Sobucalı Mehmed Efendi'nin Keşfü'l-İnaye fi Mesaili'l-Kifaye Adlı Eserinin İnceleme ve Tahkiki* (yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 2009), 8.

9 Naim Yaman, *Muhammed b. Halil b. Dânyâl'in Şerhu'l-Maksûd Adlı Eserinin Tahkiki* (yüksek lisans tezi, Sivas Üniversitesi, 2019), 11.

Osman Ziyrek, *İbnu'l Hâc Muhammed b. Ahmed el-Farazî'nin el-Matlûb Şerhu'l-Maksûd Adlı Eserinin Edisyon Kritiği* (yüksek lisans tezi, Bayburt Üniversitesi, 2021), 27.

“Sobucalı Mehmed Efendi'nin *Şerhu'l-Maksûd* Adlı Eserinin Tahkiki” başlığı altında hazırladım. Maksûd kitabı İmam Birgivi tarafından Ebû Hanîfe'ye nispet edilse de, bunun doğrulamasını yapan bir kaynak bulunmamaktadır.¹⁰ Zira İmam Birgivi'nin *İm'ânu'l-enzâr*'ından önce yapılan *Maksûd* şerhinde de eserin müellifine dair bir kayıt yoktur:

el-Maksûd'a ilk şerh Muhammed b. Halil b. Danyel (ö.700/1310) tarafından yazılmıştır. Kâtip Çelebi, 'Keşfü'z-zünûn an esâmi'l-kütûbi ve'l-fünûn' adlı meşhur eserinde, Halil b. Danyel'in vefat tarihini 708 veya 710 hicri olarak vermektedir. Biz buradan kesin olarak el-Maksûd adlı eserin, hicri takvime göre 700 yılından önce yazılmış olduğunu anlıyoruz. Eser İmam-ı Azam Ebu Hanife'nindir görüşünü ilk ortaya atan Birgivi ise bu görüşü dile getirdiği şerhini 952/1545-46 senesinde tamamlamıştır. Yani esere ilk şerhi yazan Halil b. Danyel'den yaklaşık 250 sene sonra bu görüşü ortaya koymuştur. Eğer bu görüş doğru ise, esere yazılan diğer şerhlerde bu niçin te'yid edilmemiştir. Yahut diğer şerhler niçin bu eserin müellifine dua ile esere başlamamış veya bitirmemiştir. Biz buradan hareketle eserin kime ait olduğu hususunda o dönemde de net bilgiler olmadığını görüyoruz. Eğer net bir şekilde eserin kime ait olduğu biliniyor olmuş olsaydı, şârihler dua ile eserin müellifinin ismini zikrederlerdi. Ancak Birgivi'den başka esere şerh yazanlar, eserin müellifinden bahsetmemişlerdir.¹¹

Birgivi'nin eseri Ebû Hanîfe'ye izafe etmesine günümüzde bu konuyla ilgili yapılan araştırmalarda getirilen itirazların üstünde durmak istememiz; İslami kaynakların mütalâasında, özellikle itibar gören âlimlerin eserlerindeki bazı bilgilerin zaman zaman bir tenkît süzgecinden geçirilmeden aktarılmasının ne gibi yanlış kanaatlerin yaygınlaşmasına sebep olabileceğine bir misal teşkil etmesidir. Nitekim, Birgivi'nin *İm'ânu'l-enzâr*'ının edisyon kritiğinin yapıldığı tezde konuyla ilgili önemli tespitler yer almaktadır:

Kanaatimiz odur ki; Birgivi'nin İmâm-ı Azam'a izâfe ettiği el-Maksûd ile ilgili can alıcı nokta, Birgivi'nin eser adı zikretmeden, Sibeveyh ve Ahfeş'in görüşlerine başvurarak, Ecvef fiilin meçhulünde; mahzûfun vâvî mi yoksa yâi mi olduğu hususunda sarfçuların ihtilafa düştüklerini anlattığı bölümde yatmaktadır. Birgivi önce Ahfeş'in görüşünü, sonra Sibeveyh'in görüşünü vererek bu meseleyi ele alıyor. Sonra kendi görüşünü açıklayarak Sibeveyh'in görüşünün bütünüyle fâsid olduğunu, Ahfeş'in görüşünü seçtiğini söylüyor. Bilindiği gibi İmam-ı Azam Ebû Hanîfe hazretlerinin vefat tarihi h.150 olarak

10 Kenan Demirayak, “Maksûd”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 27:453.

11 Metin Avcı, el-Maksûd Şerhlerinden *İm'ânü'l-Enzâr* (yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 2004), 62.

bilinmektedir. Sibeveyh'in doğum tarihi hicri 148 senesi olup, vefat tarihi h.180 olarak bilinmektedir. Yani Ebû Hanife hazretleri vefat ettiklerinde, Sibeveyh henüz iki yaşındaydı. El-Ahfeş ise, Sibeveyh'in talebesidir, nahvi Sibeveyh'ten öğrenmiştir ve vefat tarihi hicri 215 senesidir. Görülüyor ki, hem Sibeveyh ve hem de el-Ahfeş dönem olarak yakın olmakla beraber, Ebû Hanife'den sonradırlar. Öyle olduğu halde; sözü geçen Ecvef Fiil bahsinde, İmam Birgivi'nin, el-Ahfeş'in görüşünü verdikten sonra "و اختار المص هذا المذهب" diyerek, eseri izâfe ettiği Ebû Hanife'yi, kendisinden sonraki dönemde yaşayan el-Ahfeş'in görüşünü seçmekle nitelendirmesi, bir çelişki görülmektedir.¹²

Maksûd, Osmanlı medreselerinde "Sarf Cümlesi" adıyla bilinip okutulan beş kitabın üçüncüsüdür. *Emsile* ve *Binâu'l-ef'âl*'den sonra okutulurdu. *Maksûd* kitabı sarf ile ilgili geniş bir perspektif çizmese de, yolun başında olan öğrenciler için bir giriş dersi niteliğindedir. Matematik dersi için çarpım tablosunu ezberlemek ne kadar zaruri ise, sarf ilminde de belli kaidelerin öğrencilere ezberletilmesi öyle önemli kabul edilmiştir.¹³

Maksûd şerhleri ile ilgili yaptığım araştırma sonucunda Türkiye Yazma Eser Kütüphaneleri'nde birçok esere rastladım, hatta kayıtlı en eski on nüsha ile ilgili de bir çalışma yapılmıştı.¹⁴ Bu eser, birçok müellif tarafından şerh edilmişti.¹⁵ Üstelik bu eserin meşhur şerhleri ile ilgili de tahkik çalışmaları yapılmıştı.¹⁶

12 Metin Avcı, el-Maksûd Şerhlerinden İm'ânü'l-Enzâr, 63.

13 Yakup Kabalak, *Maksûd İlâlleri* (İstanbul: Kitap Kalbi Yayıncılık,2019), 7-8.

14 Naim Yaman, Muhammed b. Halil b. Dânyâl'in Şerhu'l-Maksûd Adlı Eserinin Tahkiki (yüksek lisans tezi, Sivas Üniversitesi, 2019), 6-8.

15 Osman Ziyrek, İbnu'l Hâc Muhammed b. Ahmed el-Farazi'nin el-Matlûb Şerhu'l-Maksûd Adlı Eserinin Edisyon Kritiği (yüksek lisans tezi, Bayburt Üniversitesi, 2021), 25-28.

16 Maksûd'un edisyon kritiği yapılan şerhleri ile ilgili yapılan tezler:

Bünyamin Arvasi, Yusuf bin Abdulmelik ve "el-Mazbût fi Şerhi'l-Maksûd" Adlı Eseri (yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2017).

Nurullah Oruç, Aysî Mehmed Efendi'nin Rûhu's-Şurûh 'Ala'l-Maksûd fi't-Tasrif Adlı Eserinin Edisyon Kritiği (yüksek lisans tezi, Bayburt Üniversitesi, 2018) .

Hikmet Çadır, Kara Sinan Yûsuf b. Abdulmelik b. Bahşîş'in "El-Mazbût fi Şerhi-l Maksûd" İsimli Eserinin Tahkiki, Değerlendirmesi ve Birgivi'nin İm'ânü'l-Enzâr Şerhi ile Metodolojik Olarak Karşılaştırılması (yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 2018).

Naim Yaman, Muhammed b. Halil b. Dânyâl'in Şerhu'l-Maksûd Adlı Eserinin Tahkiki (yüksek lisans tezi, Sivas Üniversitesi, 2019).

Tayyip Tüz, Alauddin Ali b.Muhammed Musannifek'in ed-Durru'l-Menkûd fi Şerhi'l-Maksûd Adlı Eserinin Tahkiki (yüksek lisans tezi, Bingöl Üniversitesi, 2019).

Osman Ziyrek, İbnu'l Hâc Muhammed b. Ahmed el-Farazi'nin el-Matlûb Şerhu'l-Maksûd Adlı Eserinin Edisyon Kritiği (yüksek lisans tezi, Bayburt Üniversitesi, 2021).

Burada dört önemli *Maksûd* şerhinin (*İm'ânu'l-enzâr, Rûhu's-şûruh, el-Matlûb fi serhi'l-Maksûd, ed-Durru'l-menkûd*) karşılaştırmalı olarak okunmasını sağlayan bir çalışmanın da literatüre kazandırılmış olduğunu eklemek isteriz.¹⁷

Kütüphanelerden ilgili nüshaları ansiklopedi maddesinde ve tezlerde yazan numaralar doğrultusunda talep ettim. Bir nüsha 709/3 numarası ile Kütahya Tavşanlı Zeytinoğlu İlçe Halk Kütüphanesi'ndeydi, diğer iki nüsha ise 9829, 9905 numaraları ile Konya Yusufpaşa Kütüphanesi'ndeydi. Kütüphanelerden nüshaları talep ederken eserin katalog numarasını, yazarını ve adını yazdığınız bir form doldurmanız gerekiyor. Elektronik ortamda bu nüshalar çok kısa sürede size gönderiliyor. Bu hizmetin ücretsiz olması yazma eserlerle çalışan araştırmacılar için çok büyük bir kolaylık sağlamaktadır. Talep ettiğim eserler e-posta adresime geldikten sonra esere üstün körü baktığımı özellikle belirtmek istiyorum. Çünkü benim tüm maceram aslında burada başlıyor. Elime ulaşan nüshalara göz gezdirdim, dosyaları güvenli bir klasöre kaydettim ve kapadım.

Aldığım metin tahkiki dersinde işin ciddiyetini Dr. Öğr. Üyesi Ahmed Alkhalil özenli bir şekilde anlatmıştı. “Tahkik”i ilimlerin en faziletlisi olarak tanımlamıştı. Bu nedenle metni okumaya başlamadan önce bu konuyla ilgili ön okumamı iyi yapmak istiyordum. Ayrıca metin tahkiki dersini Arapça bir kitaptan işlediğimiz için konuyla ilgili Türkçe kaynakları iyice anlamak, meselenin özünü kavramak istiyordum. Gerekli ön hazırlıklarımı tamamladıktan sonra nüshaları okumaya başlayacaktım. Tahkikli neşir yapmak isteyen araştırmacılar için İSAM'ın yayımladığı kılavuzların önemli başvuru kaynakları olduğunu söylemeliyim. *Tahkikli Neşir Kılavuzu*'nun sonunda Ek-4'teki tahkik şeması vasıtasıyla araştırmanın hangi aşamasında olduğunuzu tayin edebilirsiniz; Ek-5'teki renkli yazma eser görselleri ise konuyla ilgili terimlerin anlaşılabilmesi için büyük kolaylık sağlamış.¹⁸ *Tenkitli Neşir Kılavuzu*'nun sonunda yer alan eklerde basılı katalog ve dijital veri taban listeleri, tavsif örnekleri, tenkitli neşir şeması, çeviri yazı alfabesi kurulum ve kullanım rehberi, sözlükler ve biyografi kaynakları yer almaktadır.¹⁹ Kılavuzun son bölümünde “Lügatçe” başlığı altında metinde geçen terimlerin renkli görsellerini de ihtiva eden bir bölüm hazırlanarak okuyucuların yazma eserlere aşinalık kazanması açısından önemli bir katkıda bulunulmuştur.²⁰ Bu kitaplardan sonra nüsha okuma hızımı arttırma amacıyla vesikalarla ilgili bir kitap alıp ona çalıştım. Ardından konuyla ilgili bulabildiğim

17 Cihat Özel, *Şurûhu'l-Maksûd* (İstanbul: Şifa Yayınları, 2021).

18 ed. Okan Kadir Yılmaz, *İSAM Tahkikli Neşir Kılavuzu*, (Ankara: İSAM Yayınları & TDV Yayınları, 2021), 182-198.

19 Berat Açıl v.dğr., *İSAM Tenkitli Neşir Kılavuzu (Osmanlı Türkçesi Metinler İçin)*, (İstanbul;Ankara: İSAM Yayınları & TDV Yayınları, 2022), 117-141.

20 Açıl v.dğr., *İSAM Tenkitli Neşir Kılavuzu*, 87-115.

tüm *DİA* maddelerini okudum.²¹ Daha önceden Arap Dili ve Belâgatı alanında yapılmış tüm *Maksûd* şerhleri ile ilgili tezleri inceledim. Fakat hâlâ kendi nüshalarımı okumaya başlamamıştım. Bu kadar çalışmayı okumama rağmen, elimdeki nüshanın çalıştığım yazara aidiyetinden şüphe etmemiştim, bu ihtimal hiç aklıma gelmemişti.

Nüshaları okumaya başladığımda Kütahya'dan gelen nüshanın Konya'dan gelen nüshadan çok farklı olduğunu zaten anlamıştım. Bu, ana nüsha olarak hangi nüshayı kabul edeceğim sorununu gündemime almam gerektiği anlamına geliyordu. Konya'dan gelen iki nüsha da çok ufak farklılıklar dışında hemen hemen birbirinin aynısıydı. Kütahya nüshası ile Konya nüshaları muhteva olarak aynı olsa da -her ikisinde de sarf kuralları işleniyordu- uzaktan yakından bir benzerlikleri yoktu. Nüshaları ikinci okuyuşumda ise bu tuhaflığın sebebini anladım.

Konya'dan gelen iki nüshayı karşılaştırmalı olarak okurken bir kelime dikkatimi çekti. Bir nüshada "ha" harfi noktalı diğerinde noktasızdı. Hangisini asıl kabul edeceğimi düşünürken bu harfin noktasız "ha" olması gerektiğini ve bu kelimenin içinde geçtiği tamlamanın kitabın ismi olduğunu öğrendim. Elimdeki nüshalar, çalıştığım yazara ait değildi. Konya'dan gelen nüshalar, Ahmed b. Ali b. Mesûd'a ait *Merâhu'l-ervâh*, Osmanlı medreselerinde okutulan bir başka sarf kitabıydı.²² Nüshaları ilk okuduğumda, Konya'dan gelen her iki nüshanın besmele kısmını okuduktan sonra dört beş satır ilerleyip anlamaya çalışsaydım bunu muhtemelen yolun başında fark edecektim. Fakat nüshayı ilk okuduğumda kitabın isminin geçtiği tamlama kısmı net gözükmediği için o kısmı sona bırakmıştım. Konya'dan gelen her iki nüshanın da başka bir müellife ait olduğunu anladıktan sonra Kütahya nüshasını kontrol ettim. Kütahya nüshasının son sayfalarında da çok zorlandığım kısımlar olduğu için onları da sonraya bırakmıştım ki bu kısmın içinde ferağ kaydı vardı.²³ Kütahya nüshasının ferağ kaydında nüshanın İmam Birgivi'ye ait olduğu yazıyordu. İmam Birgivi'nin *İm'ânu'l-Enzâr* olarak bilinen *Şerhu'l-Maksûd* uydü. Sonrasında *Merâhu'l-ervâh*'ı ve *İm'ânu'l-enzâr*'ı bulup elimdeki nüshalarla kontrol ettim. O sırada kütüphanede olduğum için *Merâhu'l-*

21 Metin tahkiki yapmak isteyen araştırmacılar için ön bilgi sağlayacak ansiklopedi maddeleri: "Derkenar", "Ferağ Kaydı", "Fevâid Kaydı", "Hâşiye", "Hat", "Katalog", "Kıraat ve Semâ Kaydı", "Mah'edü'l-Mahtûtâtî'l-Arabiyye", "Muhtasar", "Mukabele Kaydı", "Mürekkep", "Reddâde", "Sah", "Sahaf", "Serlevha", "Şerh", "Tahkik", "Temellük ve Tesâhüb Kaydı", "Tezhib", "Yazma".

22 Kenan Demirayak, "Merâhu'l-Ervâh", *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 29: 165-166.

23 Ferağ Kaydı: Eserin telif veya istinsahının bittiğini gösteren kayıtlardır. Bu kayıtlarda kalıp yapı ve ifadelerle eserin ismi, müellifin adı, yazıldığı/çoğaltıldığı zaman ve mekâna dair bilgiler verilir. (İSAM Tenkitli Neşir Kılavuzu'nun tanımı)

ervâh'ı hemen temin edebildim. *İm'ânu'l-enzâr*'la ilgili ile bir edisyon kritik çalışması yapılmıştı ve aslında o tezin içeriğine de bakmıştım. Fakat *İm'ânu'l-enzâr* kısmını okumamıştım. Bu vesileyle okumuş oldum. Eserlerle elimdeki nüshalar birebir örtüşüyordu.

Kütüphanelere attığım e-postaları tekrar kontrol ettim ve eserleri *İslam Ansiklopedisi*'nde yazan katalog numarasına göre istediğimi teyit ettim. Hatta yazdığım e-postalarda da yazar adı olarak "Sobucevî", eser adı olarak da "*Şerhu'l-Maksûd*" yazmıştım. O hâlde hata neredeydi? Kütahya Tavşanlı Kütüphanesi ile görüşme sağladığımda 709/3 demirbaş numarası ile kayıtlı olan eserin adı *Şerhu'l-Maksûd*'du fakat yazar Ali Pîr el-Birgîvî idi. Kütüphane görevlisi Yazma Eserler Kurumu Portal'ına bakarak bu bilgiyi söylediğini iletti. Ardından kütüphane demirbaş defterinde yazan bilginin daha sağlıklı olacağını söyleyerek ilgili kontrollerini sağladı. Demirbaş defterine eser adı olarak *Şerhu'l-Maksûd*'un yanına parantez içinde "*İm'ânu'l-Enzâr*" notu düşülmüştü. Demirbaş defterindeki kayıtlar sisteme yüklenirken muhtemelen bu parantez içi bilgi atlanmış ya da bu nota gerek görülmemişti. Oysa Birgîvî'nin şerhi *İm'ânu'l-enzâr* olarak meşhur olmuş bir şerhti. Konuyla ilgili sistemde yapılacak bir değişikliğin ileride yapılacak muhtemel çalışmalar için faydalı olacağını belirttim. Zira bu nüsha *İm'ânu'l-enzâr*'ın edisyon kritiğinin yapıldığı tezde²⁴ muhtemelen sadece *İm'ânu'l-enzâr* başlığı altında arama yapıldığı için fark edilmemiş ve eser nüshalarının zikredildiği ilgili başlıkta Kütahya Tavşanlı'daki bu nüsha zikredilmemişti.²⁵ Ardından Konya Yusufâğa Kütüphanesi'nin e-postasının geldiğini gördüm. Burada ismi geçen yazma eser kütüphanelerinin sorularına azami sürede geribildirim sağladıklarını da ayrıca belirtmek isterim. Konya Yusufâğa Kütüphanesi, yaptığım telefon görüşmesinde onlardan talep ettiğim nüsha numaralarını demirbaş kayıtları ile karşılaştırdıktan sonra tarafıma bilgi vereceklerini söylemişlerdi. Onların demirbaş kayıtları ile benim okuduğum müellif, eser isimleri örtüşüyordu. Ben her iki kütüphaneden de nüsha talep formunda Sobucevî'nin *Şerhu'l-Maksûd*'unu istememe rağmen, görevliler benim yazdığım katalog numarasını bana göndermekle yetinmişler, benim yazdığım yazar-eser adları kısmına dikkat etmemişlerdi ya da farkına varmışlardı veya benim yazar-eser isimlerinde hata ettiğimi düşünmüşlerdi.

Eserlerin Sobucevî'ye ait olmadığını ilk anladığımda kütüphane kataloglamasından kaynaklanan bir hata olduğunu düşünmüştüm. Nüshalarda okuduğum yazar-eser adları ile kütüphane katalog kayıtları da eşleştiğine

24 Metin Avcı, el-Maksûd Şerhlerinden *İm'ânü'l-Enzâr*, 65.

25 Burada mezkûr tezin takriben yirmi yıl önce, 2004 yılında yapıldığını da göz önünde bulundurmak gerekiyor. O yıllardaki katalog faaliyetlerinin ve sistem bilgilerinin mahiyetine dair bir bilgiye sahip değiliz.

göre ansiklopedi maddesinde ve müellifin eserlerinin çalışıldığı tezlerde hata yapılmıştı. İlgili ansiklopedi maddesini yazan hocaya e-posta gönderdim. Durumu *İslam Ansiklopedisi'*ne bildirdikten²⁶ sonra elimdeki nüshaları da elden teslim ettim. Ansiklopedi maddesinin takibini yapan editör konuyla ilgileneceklerini fakat maddedeki düzeltmenin zaman alabileceğini söyledi. Ansiklopedi maddesi ile ilgili yapılan geribildirimlerin bir üst kurulda değerlendirilmeye tâbi tutulduğunu ifade etti. Maddelerle ilgili yapılan itirazları muhakkak kontrol edip dikkate aldıklarını belirtti. Ayrıca editör, ansiklopedide bu tip hatalarla daha önceden de karşılaştıklarını söyledi.

Yazma Eserler Portalı'nda belki eseri bulurum umuduyla arama yaptım fakat Sobicevi'nin *Şerhu'l-Maksûd*'unu bulamadım. Yazma Eserler Portalı'nda "Şerhu'l-Maksûd" ya da "Sobucevi" başlıkları altında bir arama sağladığımda karşıma Sobucevi'nin başka eserleri ve başka *Maksûd*lar çıkıyordu. Sadece "Maksûd" kelimesini arattığımda ise önüme 1.500' den fazla eser çıkıyordu. Elimde nüsha yoksa artık bir tezim de olamayacağından yeni bir konuyla sıfırdan başlamam gerekiyordu. Bu sebeple detaylı bir araştırma faaliyeti içine giremedim.

Emanet ve sabır, Metin Tahkiki dersinde takip ettiğimiz kitapta bir muhakkikte bulunması gereken sıfatların başında geliyordu: "Tahkik, ahlakî bir değerlendirme faaliyetidir. Kendisine emanet ve sabırla sağlam bir bağ kurması bahşedilmeyen kimseler buna güç yetiremeyecektir."²⁷ Araştırmacıların gözünden kaçan bu yanlışlık, nüshaları ilk okumaya başladığımda telaşa kapılmak yerine daha temkinli adımlarla ilerleyip gerekli kontrollerimi sağlamış olsaydım, doğrudan metni anlamaya çalışsaydım en başta fark edebileceğim bir hataydı. Bu metin tahkik maceramı kaleme almamı, zihnimdeki sorulara cevap bulma arayışımın bir izdüşümü olarak kabul edin. Ansiklopedi maddesindeki ve tezlerdeki hata, bu sürecin yaşanmasına sebebiyet veren harici sebeplerdi ve elimde olan, kontrol edebileceğim bir faktör değildi. Fakat kendi kontrolümde olan noktaları ve sorumluluğumdaki süreci iyi yönetebilmiş miydim? Disiplinsizliğin ve sabırsızlığın tez önerisi hazırlama sürecinde ve tez dönemi süresince uzak durulması gereken iki özellik olduğunu unutmamak gerekir: "Bir nâşir için –akademik çalışmaların ve hayatın bütün safhalarında da olması

26 TDV *İslam Ansiklopedisi'*nin sadece elektronik sürümüne itiraz etmek istediğiniz takdirde sitede bulunan "İletişim Formu"nu doldurabiliyorsunuz. Belli bir madde ile ilgili geribildirimleriniz içinse madde başlığının hemen altındaki satırda "yazdır" sekmesinin yanındaki "ünlem" sekmesinden ilerleyerek mesajınızı editörlere ilettebiliyorsunuz.

27 Abdüsselâm Hârûn, Tahkiku'n-nusûs ve neşrûhâ (Kahire: Mektebetu'l-Hancı, 1998), 48.

gerektiği gibi- ‘sistem ve istikrar’ vazgeçilmez iki esas olmalıdır.”²⁸ Teoride, metin tahkiki hedeflenen eserler için ilk yapılması gereken eylemlerden birinin nüshanın müellife aidiyetinin sağlanmasının yapılması gerektiğini biliyordum ama bunu uygulamamıştım.

Lisans dönemimde Prof. Dr. Mustafa Ertürk’den seçmeli ders olarak “Metin Tenkidi” dersi almıştım. Kendisi, kaynakların tespiti konusunda oldukça titizdir. Dersi işlediğimiz sınıf İstanbul İlahiyat Fakültesi’nin ana kapısından girince sağ tarafta kalan ilk sınıftı. Sınıfın yanındaki duvarda “İlim, rütbelerin en yücesidir.” manasına gelen “العلم أعلى الرتب” yazıyordu.²⁹ Kaynakların tespiti ve sağlanmasının yapılması gerektiğinin öneminden bahsederken, duvardaki yazıyı örnek gösterdi ve hepimize sordu: “Bunun kaynağını hiç merak ettiniz mi? Bunu kim söylemiş? Kaynağı nedir?” Hiçbirimiz merak etmemiştik. Bu sorudan haftalar sonra aynı soruyu tekrar sordu. İlimizden kimse hocamızın sorusuna daha önceden muhatap olmamıza rağmen konuyla ilgili bir araştırmaya girmemişti. Hoca, bu kayıtsızlığımıza çok kızmıştı.

Bir yüksek lisans öğrencisi olarak akademik yeterliliğimdeki eksikliklerin kişisel bir sorun olmadığını düşünüyorum, çünkü bu sorun umumi bir sorun ve bu sorunun ortaya çıkmasında içinden geçtiğimiz eğitim sisteminin eksikliklerinin payı çok fazla. Bir öğrenciden, lisans ve lisansüstü döneminde verilen teorik bilgilerin pratiğe yansıtılmasını tek başına keşfetmesini istemek, öğrencilerden kaldıramayacakları bir yükü taşımalarını istemek değil midir? Fuat Sezgin Hoca’nın akademik serüveninin başlangıcına dair şu tarihi kayıtların oldukça manidar olduğu kanaatindeyim:

Sezgin, kütüphane çalışmalarına üniversite birinci sınıftan itibaren başlamıştır. Hocasıyla birlikte Süleymaniye, Ayasofya Topkapı Sarayı kütüphanelerine giderdi. Ritter, başta İstanbul kütüphanelerindekiler olmak üzere Türkiye’deki yazmaları dünyada en iyi bilen kişiydi. O kendi bildiklerine ilave olarak önceki hocalarından tevarüs ettiği bilgi birikimini, tecrübeyi ve öğrendiği her şeyi Sezgin’e cömertçe aktarır. Bunları hiçbir kitapta bulamayacağını farkında olarak Sezgin duyduğu, öğrendiği her şeyi dikkatlice hafızasına kaydetmeye çalışırdı. Kütüphanelere her gidişlerinde birlikte ortalama 20 yazmayı incelerlerdi. Bir yazma nasıl tetkik edilir, nasıl hazırlanır, kağıt nasıl ele alınır,

28 M.Fatih Köksal, Eski Türk Edebiyatında Tenkit ve Teori (İstanbul: Kesit Yayınları, 2012), 34.

29 Bu söz, “İlim rütbesi rütbelerin en yücesidir.” şeklinde meşhur olmuş olup Hz. Peygamber’e (s.a.v.) nispeti sabit değildir. Bazı yerlerde Hz. Ali’ye de nispet edilmiştir. *Nehcü’l-belâga*’da yaptığımız araştırmada bu söze rastlayamadık. Bu sözün aidiyetini tespit için kitabı baştan sona okumadık, sadece kitabın pdf formatında sözün muhtemel tüm varyantlarını aramakla yetindik.

yazma tarihi nasıl tespit edilir gibi bir çok konuyu tatbiki olarak ele alırlardı.⁴⁵ Sezgin kısa bir zamanda yazmalar hakkında o kadar uzmanlaşmıştı ki bir yazmaya bakıp istinsah tarihini tahmin edebiliyordu.³⁰

Son tahlilde metin tahkikine dair teori bilgimi pratiğe aktaramamıştım, amansız bir okuma eyleminin içinde beyhude bir çabayla emek vermiştim. Tenkît kültürünün, kişinin kendine dönüp bakmayı öğrenmesiyle sağlam bir temele oturabileceği kanaatindeyim. Aksi takdirde yapacağımız tenkîtler eksik kalacak, bizim meseleleri ve kişileri çeşm-i insâfla ele almamızı engelleyecektir. Nüshaları okumamın Arapça gramerime fayda sağladığını; elbette edindiğim bu tecrübenin de bundan sonra yapacağım araştırmalarda ve sil baştan yazmam gereken yeni tezimde benim için bir ders niteliği taşımasını ümit ediyorum.

30 Hüseyin Hansu, "Mehmet Fuat Sezgin'in Aile Çevresi ve Türkiye'deki Akademik Serüveni", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 60/1 (2019): 194.